

SZEMLE

IGAZI ÉLMÉNY HÍJÁN...

Majtényi Mihály a mi irodalmunk Benedek Elekje lehetne. Íróink közül senki nem tud olyan zamatosan, olyan ízesen mesélni, megteremtve a mese hangulatát, mint ő. Regényeiben, elbeszéléseiben, újságcikkeiben egyaránt megjelenik a mesélő hang. Majtényi jól ismeri az olyan mondatszerkezetet, fordulatokat, s pompásan használja azokat a szavakat, amelyektől önfeledt olvasásba merül az ember. A gyerekeknek persze más se kell. Ezért véljük úgy, hogy Majtényi kitűnő mesemondó lenne, érdemes vállalkoznia arra, amit nálunk még senki sem érzett hivatásának: meséket írni a gyerekek számára. Legújabb könyvét, a *Csillagszámolót** is azzal a reménnyel lapoztuk föl, hogy gyerekeink kezébe végre talán egy jó mesekönyvet adhatunk, jugoszláviai magyar író tollából. S lássuk, megfelelt-e a mű várakozásunknak.

A könyvben található írások nagy része önéletrajzi jellegű. A jövődő biográfus nem egy adatot talál itt Majtényi gyermekkoráról s későbbi éveiről. Írónk szeret emlékezni, visszatekinteni a múltra, felidézni az egykori embereket, eseményeket. Mindaból, amit itt önmagáról mond, megírhatta volna — persze bizonyos hézagok kitöltésével — gyermekkorának, ifjúságának regényét, amelyet bizonyára nagy lelkesedéssel fogadtak volna a fiatal olvasók, s amellyel föltétlenül túltett volna ezen a könyvön, sőt talán a *Bige Jóska* történeteín is. De emlékeiből tellene egy nagyobb lélegzetű regényre is: itt a *Csillagszámoló*ban rengeteg utalás, adat, szín beszél a régi Vajdaság életéről, s ha ehhez hozzáteszük azt az élménysort, amelyet Majtényi még nem dolgozott fel, megszülethetne az újabb mű, amely Vajdaság múltjáról, egykori embereiről, falvairól, városairól, a szűk utcákról és a végeláthatatlan rónán döcögő vonatról vallana.

* Majtényi Mihály: *Csillagszámoló*, Fórum Könyvkiadó, Novi Sad, 1963.

Az emlékeket pedig minél előbb papírra kell vetni. A *Csillagszámoló* néhány írása ugyanis azt bizonyítja, hogy Majtényi emlékei lassan halványodnak már („Az első”). S amikor nem emlékszik valamire, jelentéktelen dolgokkal tömi be a réseket, ilyen módon igyekszik pótolni azt, amit elvesztett. Ezért hát írnia kell, írnia minél előbb — de nem töredékeket, fozslányokat, anekdotákat, hanem nagy igénnyel, hosszabb lélegzetű munkát.

Kétségtelen, hogy létezik egy sajátos Majtényi Mihály-i hang, egy jellegzetes stílus, amely feltűnik a *Csillagszámoló*ban is. Könnyedség, közvetlenség, mesélő kedv, csevegő hang, halvány melankólia — ezek Majtényi írásainak ismertetőjelei. Megtaláljuk őket a *Csillagszámoló* legtöbb darabjában. Vannak azonban itt kevésbé sikerült, sőt egészen gyenge írások is. „A szurkoló” című például száraz, elvont, inkább egy sportlap tárcarovatába illik, mint egy ifjúsági (vagy gyermek-) könyvbe. Ugyancsak inkább felnőtteknek való a „Homokvár”, a „Hattyúk tava”, a „Branko”. A „Vasút a pusztában”, melyet olvasókönyveinkből már ismerünk, népszerű formában ismerteti a vasút megjelenését Bácskában; olvasása közben felöltik bennünk a kérdés: miért nem írja meg ezt a témát Majtényi tágabb epikus keretben? Maga az írás azt mutatja, hogy Majtényi kitűnő elbeszélő. Ilyen könnyedén kellene megírnia azt a regényt, melyről beszéltünk! A „Sorompó” is egy regény magva. Mennyi téma egy ilyen, viszonylag rövid írásban! Egy egész önéletrajzi regényre való anyag. S valami proustos hang csendül ki belőle...

Találunk a kötetben alkalmi cikkeket („Most írja színeit az ősz”), melyek nyugodtan kimaradhattak volna, több vagy kevesebb igénnyel megírt tárcákat („A panganét vége”), úgynevezett színes írásokat („Hattyúk tava”), sőt „hírkopok”-at is („Madarak naptára”). Ezek nem is az ifjúságnak vagy gyerekeknek szánt írások. Ha egyiküket-másikukat a fiatalabbak el is olvassák, nem sok örömük telik majd bennük („Feketerigó”). A „Céltalanul fut a fakó”-ban, „Tiszavirág”-ban, „Hattyúk tavá”-ban minden megtalálható: természettudomány, nyelvészet, földrajz, filozófia, líra, emlékek, ifjúság, bölcsesség, mitológia, egy kis szatíra, egy kis kritika. Mindenből egy kicsi — egészben véve mindez nem sok. A szerző gyakran sokat markol, keveset fog, nem ragaszkodik a megkezdett történethez, s ezért néhány kitűnő téma csúszik ki a kezéből („A panganét vége”). Műfajilag elég messze jár ez a kötet a szépirodalomtól. Fialóknak való elbeszélés tulajdonképpen csak egy van itt — a „Csillagszámoló”. A többi tárca, riport, anekdota, „jó reggelt”-féle cikk, színes írás. A műfajok sokfélesége a könyv egészét is meghatározza: heterogénná teszi, s csupán a majtényis hang, a csevegés,

az emlékek felelevenítése meg a közvetlenség az, ami a kötet írásait összefűzi, de sohasem eléggé szorosra.

Majtényi a *Csillagszámoló*ban általában nem nagyon ügyel a kompozícióra. Csupán néhány írás („Az első”, „Jóska, a petőfista géppuskás”, „Hogyan rak fészket a fecske Velencében”) szerkezete jó. A többi elnyújtják a jelentéktelen részletek; a fölösleges kitérők („Rambler III.” „Feketerigó”), a mindent közölni akarás kényszere („Vasút a pusztában”) prózáját zsúfolttá teszi. Elnagyolva ír, egyik témáról a másikra ugrál, nem mondja végig, amit elkezdett, tolla fegyelméletlen, a véletlen irányítja, történeteit nem építi fel tudatosan („Sorompó”). Csak arra törekszik, hogy írása színes legyen, az arányokkal, lehetőségekkel alig törődik. A „Sapka gurul a réten” című írásnak szinte nincs mondanivalója; hogv mégis cikk kerekedjen belőle, Majtényi jókora bevezetést kanyarít eléje, ezzel azonban az egészet felhígítja. A „Télapó nadrágja” talán három sor miatt lett két oldal terjedelmű. „A legbalgább madár” című írásban előbb felkelti az olvasó érdeklődését, s amikor már-már reméljük, hogy az író ilyen előkészítés után mond is valamit, váratlanul befejezi. S miért szakad meg a történet ilyen kiábrándító hirtelenséggel? Azért, mert a szerző elmondott mindent, amit tudott — s egyszerűen abbahagyja. Sajnos — a legrosszabbkor.

Majtényi sok helyütt teljesen elvész a részletekben, olyan periferikus dolgokról ír, amelyek nemcsak hogy nem illenek a történetbe, hanem teljesen indokolatlanul, feleslegesen kerültek bele. Néha szinte elfeledkezik arról, amibe kezdett, elkanyarodik, újabb ösvényre téved, majd ezt is elhagyja, mint aki nem tud ellenállni a feltoluló emlékeknek, s így láncszerűen kapcsolódnak össze a megkezdett, de be nem fejezett témák („Feketerigó”). Érezni, hogy állandóan bővíteni akarja egy írás tárgykörét, de képtelen fékezni tollát, messze kerül eredeti mondanivalójától, az olvasó figyelme elszóródik, az írás kompozíciója szétcsúszva válik. A részletek pedig, amelyeket írásába sző, sokszor jelentéktelenek, unalmasak, hiábavalóak, kedvét szegik az olvasónak. A sok indokolatlan kitérő arról tanúskodik, hogy elfogyott az igazán mondanivaló, a szerzőnek nehezebbre esik megteremtteni az elbeszélések szerkezeti egységét. A lényeg így elvész, az írás ellaposodik.

De vannak ebben a könyvben olyan alkotások, amelyeket élvezettel olvastunk, s bizonyára mások is kedvüket leltek bennük, korra való tekintet nélkül. Ilyen elsősorban a címadó írás, melyben, várakozásunknak megfelelően, Majtényi, a kedves mesélő, a novellairás mestere szólal meg. Milyen zamatos, élénk a „Homokvár”, a „Helyenként csapadék”, mily ele-

ven a párbeszéd, mennyi élet lüktet a pontos szerkezetű „Hogyan rak fészket a fecske Velencében” című írásban! Vagy a „Tiszavirág” — melybe ugyan sok minden van belezsufolva — közvetlensége, néhány elbeszélésének meleg, lírai hangja — ez az, amit Majtényinál szeretünk, becsülünk, ez Majtényi igazi arca! Ez a kedves hang szólal meg a „Céltalanul fut a fakó”-ban, „A gyerek visszanez”-ben (nem sok hiányzott ahhoz, hogy ez utóbbi remek írássá kerekedjen; s kár, hogy nem mond többet az újságkészítéről). Sajnos csak elvétve bukkanunk a kötetben arra a szuggesztív hangra, melyet a szerző a „Diverzánok”-ban megütött.

Talán akkor jellemezzük legjobban Majtényit, a mesélőt, ha azt mondjuk, hogy azt az érzést váltja ki belőlünk, mintha velünk szemben ülve mesélne; ekkor minden megelevenedik, s mi átadjuk magunkat a mese bűvöletének, mely elénk varázsolja a képet: „Horgos felől bedöcögött egy szörnyeteg. A mozdony feltalálójának korában indult el talán, a múlt század elején, és most éppen ideért. Volt elől egy nagy kéménye — mozdonyon ekkora kéményt még nem is láttam —, azon át szipákolt és hörgött... csak döcögtek a kerekek, hup, hup, mintha panaszkodnának: micsoda dolog ez, hogy hajtjátok a szegény nyugdíjas vasúti mozdonyt, amelynek pedig régen a közlekedési múzeumban volna a helye.” És tovább: „Az őskori mozdony, a vén rinocérosz kicsit ellenkezett ugyan, nem akart sehogy sem indulni: mit akarnak egy szegény nyugdíjastól, dohogta folyton. Kéménye pipált, ontotta a füstöt, mennie kellett mégis, mert piszkálta nagy vasrúddal oldalt egy mozdonyvezető.” A kitűnő megszemélyesítés a gyerekek hangján szól a gyerekekhez, s bizonyára gazdagítja képzeletvilágukat.

Csakhogy ez a stílus más megítélésben is részeseülhet, hisz tagadhatatlan, hogy kissé régies, ezenkívül ismerünk hasonló elemekre épülő, de sokkal kifejezőbb, hatásosabb stílust. Majtényinak azonban épp ez a hangvétel a sajátossága, s habár tisztában vagyunk vele, hogy korszerűtlen, hogy más eszközökkel, más jellegű ábrázolásmóddal jobb eredményeket lehet elérni, el kell ismernünk, hogy ezzel a hanggal Majtényi irodalmunk eredeti, egyedülálló jelensége, s megérdemelten arathat sikert az olvasók körében.

A tarkaság, az élőbeszéd ritmusával lüktető mondatok, a szemléletesség, a hömpölygő szavak a kötet legnagyobb pozitívumai — formai szempontból. Majtényi érdeme továbbá, hogy egy tematikailag feldolgozatlan területre merészkedett. A negatívumok garadája azonban csökkenti a kötet értékét. Vannak egészeiben véve rosszul sikerült írások, például a „Jóska bácsi felemeli a lovat”, a „Földgömb” (minek

Majtényinak, a könnyed csevegőnek, ez a didaktizáló hang?), vérszegény cikkek, tárcák, „hírkopfok” („A csodálatos hóember”, „Harmonikás koffer”, „Sohasem jutott el a tengerre”), semmitmondó, felületes írások („A panganét vége”, „A kis inas”, „Feketerigó”), banalításokra épített cikkek („Beszélgessünk a találmányokról”, „Az ember, aki belebeszél”, meg olyanok is, melyek nem méltóak egy Majtényi Mihály tollára („Simák néni legyei”, „Hinta-palinta”). Majtényi néha kitűnő témát talál, nagyszerűen indít, de útközben — írás közben — történik valami, s az egész semmivé foszlik. Az „Egy szál deszka” például közel áll ahhoz, hogy kedves olvasmánya legyen a gyerekeknek, Majtényi szépen szól a kötelességtelejesítésről, egy gyermek hősiességéről, de sok benne a didaktikai elem, az ismétlés, s ezért csupán gyenge újságcikk lehetett belőle. Majtényi ebben a kötetben legtöbbször az újságírás és a népszerűsítés színvonalán marad, ez pedig — ifjúsági, illetve gyermek-könyvről lévén szó — megengedhetetlen.

Majtényi könnyen válik felületessé, nem ügyel arra, hogy mit és mennyit mond, az a benyomásunk, hogy sok írását hevenyészve, kevés igénnyel készíti, talán a napi szükségletek szerint, rutinosan, gyorsan, alaposabb előkészületek, tervek nélkül, mindent csak emlékezetére bízva, s nem gondolja, nem csi-szolja írásait. Eredetileg talán nem is szánta kötetbe őket, mégis egymás mellé kerültek, mégpedig egy ifjúsági kiadvány lapjain. A könyv bukása — a szándék bukása...

A kötetnek, úgy vélem, több tanulsága van. Egy írónak mindig és mindent úgy kell írnia, mintha egyetlen remekművét alkotná. A *Csillagszámoló*ba foglalt írások túlnyomó többsége nem felel meg ennek a követelménynek. Majtényinak nagyobb gondot kell fordítania a kompozícióra. Régebbi novelláinak szerkezete mindig hibátlan volt, éppen ezért csodálkozunk a *Csillagszámoló*ban tapasztalt szerkezeti zűlétságon. A szerzőnek kerülnie kellene az olyan témákat, a semmitmondó anekdotákat, amelyekből csak toldozva-foldozva lehet művet keríteni, s hangjának könnyedségét óvnia kell az elszűrítő dialektizálástól.

Ez az első tanulság. A másokra már rámutattunk: Majtényinak meg kell írnia önéletrajzi regényét, vagy akár egy ifjúsági regényt, amelyben fiatalokórát, az akkori világ panorámáját festené meg, bemutatva önmagát és társait, akikről ebben a könyvben csak felfelvirranó képeket kapunk. A *Csillagszámoló* sok apró adata, háttere és a leírt események azt mutatják, hogy a szerzőnek hatalmas élményanyaga van, csak regényé kell gyűrnia. Ez a leendő Majtényi-regény hiányzik irodalmunkból.

Visszatérve a kötetre: sok minden halmozódott fel benne, s mégis oly kevés. Élveztük Majtényi me-

ségét, igazi nagy élményben mégsem volt részünk. Csak messziről csillantak fel a lehetőségek — a szerző nem váltotta őket valóra. A csalódás elkerülhetetlen és fájó. A hibát helyrehozni, elfeledtetni másként nem lehet, csak újabb művekkel, művészi alkotásokkal.

(T. L.)

A FIATALABB" SZENTELEKY

Szenteleky Kornél válogatott írásai, Fórum, 1963

Az író születésének 70. és halálának 30. évfordulójára Herceg János válogatásában adta ki a Forum Szenteleky Kornél válogatott írásait.

Előljáróban mindjárt leszögezhetjük, hogy a *Gesztenyevirágzás* és *Ugartörés* címen kötetbe foglalt írások ma is érdekesek, megkapó gondolatokat tartalmaznak, és nincs különösebb szükség a kegyelet érzésére, főleg ennek hangoztatására, hogy kezünkbe vegyük az említett könyveket. Mindenképpen nagyon hasznos munkát végzett a kiadó azzal, hogy eljuttatta az olvasóhoz Szenteleky Kornélnek ma már csak ritkán fellelhető írásait.

A kötetnek és Szenteleky gondolatainak időszerűségére jellemző, hogy ezt a néhány sort és megjegyzést egy ma is eleven és izgató, úgy látszik, teljesen még nem tisztázott kérdés váltotta ki.

Az aláírás nélkül közölt előszóban többek között az alábbiakat olvashatjuk:

„A *Kalangya* elindulásával tartósabb hajlékot kaptak a vajdasági magyar írók, s Szenteleky elképzelése egy sajátos ismertető jelekkel bíró irodalom megteremtéséről, Vajdaság szellemi egységéről, különleges táji színeiről annyira tudatossá válik, hogy most már verseiben és novelláiban is a helytállást, a szülőföldhöz való ragaszkodást és a helyi színek művészi transzpozícióját sürgeti türelmetlen hévvel, megalkuvást nem ismerő hittel.”

Vajon helyénvaló-e ez az első kötet élén levő megállapítás?

Vajon jellemezhetjük-e Szentelekyt egyszerűen azzal, hogy „a helyi színek művészi transzpozícióját” sürgette?

A nyugtalanító kérdésre alighanem ő maga, az írásai adhatnak legelfogadhatóbb, leghitelesebb választ.

Kár, hogy leveleiből csupán egy került a válogatásba, noha éppen szerteágazó levelezése deríthetne fényt az állásfoglalásaira vonatkozó kérdésekre. A D. J.-nek írt leveléből idézünk: „... Joggal kérdem

tehát, érdemes-e kínlódni, keresni hit, cél és a szükségesség meggyőződése nélkül? Miért kinnal és kedvetlenül, helyi színek és zamatok céltalan kutatásával eltölteni az időt és elfecsérelni sovány erőnket, mikor erre semmilyen belső szükség nem úzi az író, mikor ennek hiányát sohasem érzi az olvasó? ...”

„Elbukunk vagy célhoz érünk, de nem húzunk olyan igát, amelyet magunknak kellene megformálnunk szürke művészienséggel. S éppen ezért talán ki szabad mondanom a kívánságom: ne legyen vajdasági irodalom. Legyenek írók a Vajdaságban, de hagyjuk a couleur locale-t, meg a sajátos vajdasági lelket. Próbáljunk írni, ha tudunk, ha merünk, de ne törekedjünk olyan jelzők kiérdemlésére, amely számunkra csak kötelességet, kötöttséget, nyűgös alkalmazkodást jelent, de amely nem fejezi ki művészi munkánk becstét, hitét és törekvését” — írja 1927-ben.

Szenteleky válasza önmagáért beszél —, fölösleges tehát minden magyarázat.

Egy évvel később íródott *A vers Vajdaságban* című írása. Íme, hogy vélekedik Szenteleky a couleur locale-ról:

„Már sokszor olvashattuk azt a feddő és gáncsoskodó megállapítást, hogy a vajdasági költők verseiből hiányzik a Vajdaság sajátos levegoje. Nagyon kevés kivétellel ezek a versek Spanyol- vagy Oroszországban is íródhattak volna — mondják a megfigyelők. Azok azonban, akik kifogásolják a couleur locale hiányát, elfelejtik, hogy éppen a helyi szín hiánya adhatta meg a versek jellegzetességét.”

„A tradíció és emiék nélküli emberek progresszívak, frissen és messzire menetelnek. Tekintetük a messzeséget keresi és könnyen átsiklik nyelvi, nemzeti elkülönödeseken. Az átalános emberit látják, érzik, hirdetik. Látókörük széles, de persze nem olyan széles, mintha szűk szögbe szorítanak, egy pontra szegeznék tekintetüket. A messzi horizontot mindig elmosódottabb, mint a falu végi erdő távlata.”

Ám jogosan vádolhatnának most bennünket egyoldalúsággal, ha Szentelekynek csak ilyen színezetű álláspontját mutatnánk be. A későbbi évek folyamán változtak nézetei. S úgy látszik, 1933-ban már az előbbivel ellentétes elveket vallott.

Az *Akácok alatt* (Előszó egy novellaantológiához) című írásában már elfordul régebbi önmagától:

„Be kell vallanom, hogy sokan nem értettek velem egyet célkitűzéseimben, megvádoltak, hogy korlátok közé szorítom a teremtő képzeletet, az írói szabadságot és az erőltetett helyi színeket többre becsülöm az írói kiválóságoknál. Nem akarom értékmegállapításomat makacsul védelmezni, csupán két tényt szeretnék leszögezni, ami talán magyarázatul is szolgál.

Az első az, hogy a sokat emlegetett couleur locale-t nem szabad szó szerint értelmezni... A lényeg az, hogy igazi életet, igazi márt adjon az író.”

1933-ban tehát már a couleur locale mellett állt ki Szenteleky, az antológiát is ennek szellemében állítja össze. De jellemző és figyelemre méltó, hogy tisztában van a félremagyarázás veszélyének lehetőségével, ezért ő maga próbálja meghatározni a couleur locale értelmét.

Szenteleky munkásságának megértése és felmérése szempontjából azonban sokkal fontosabb azt tisztáznunk, hogy miért változtatta meg álláspontját, mi magyarázza a fordulatot, és hogy az előbbi vagy az utóbbi nézeteket kell-e követnünk, fejlesztenünk.

Az 1932-ben született *Szétforgácsolódás felé?* című írása fényt derít arra, mi készítette Szentelekyt korábban vallott elvei cserbenhagyására.

„Tíz év előtt még lehetetlennek tartottuk, hogy önálló életet is élhetünk, egy regionális csoportosulás önálló életét, nemsokára azonban be kellett látnunk, hogyha élni és fejlődni akarunk, akkor csakis ezekben a regionális keretekben élhetünk, mert más életlehetőség nem kínálkozik. Be kellett látnunk, hogy önmagunkra vagyunk utalva és hagyatva, hogy csakis saját erőnkre, hitűnkre számíthatunk.”

„Nem panaszképpen mondom, csupán egyszerű tényként említem fel, hogy senki sem törődött velünk, kulturális tekintetben teljesen magunkra voltunk hagyatva.”

A külső és belső közöny, a Szenteleky korában uralkodó viszonyok kizártak minden más lehetőséget: ki kellett alakítani az emberekben a „kisebbségi öntudatot”. Hiszen: „A városok nem jelentenek komoly kulturális központokat, a magyar tanítók egyre fogyanak, iskoláink mind államiak. Jóformán egyedül elég fejlett sajtónk vállán nyugszik általános kultúránk ügye.”

A ma Vajdasága elől éppen azok a tényezők tűntek el, amelyek a háború előtt Szenteleky Kornél nézeteit a fentebb vázolt irányba fordították. Ezért a couleur locale elvesztette létjogosultságát: nincs ok, nincs szükség a bezárkózásra. 1932-ben a teljes elszigetelődést követelték meg az itt élő magyarok érdekei; Szenteleky Kornél ezeket az érdekeket akarta szolgálni. De aki a megváltozott körülmények között is ragaszkodna ezekhez az elvekhez, az új társadalmi viszonyok figyelembevétele nélkül, az nem vallhatná magát Szenteleky szellemi örökösének.

Ez a könyv is azt a meggyőződésünket mélyítette el, hogy belső ellentmondásai ellenére, „amelyek fejlődésére, egész irodalmi munkásságára oly jellemzőek voltak”, hozzánk mégis „a fiatalabb” Szenteleky áll közelebb.

(bn)